

УДК 347:341

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.92.1.58>

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄС

Кочина О.С.,

*кандидат юридичних наук, доцент;
доцент кафедри публічного та приватного права,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0000-0001-5625-8703*

Тимченко З.М.,

*студент юридичного факультету,
Національний університет «Чернігівська політехніка»
ORCID: 0009-0001-1732-5245*

Кочина О.С., Тимченко З.М. Проблеми гармонізації українського законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавством ЄС.

Статтю присвячено комплексному аналізу проблем гармонізації українського законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавством Європейського Союзу в умовах реалізації євроінтеграційного курсу України. Обґрунтовано, що захист прав споживачів у праві ЄС є однією з ключових соціально-економічних цінностей, тісно пов'язаних із функціонуванням внутрішнього ринку, забезпеченням добросовісної конкуренції та високого рівня безпеки товарів і послуг. Проаналізовано доктринальні підходи до поняття гармонізації законодавства у праві ЄС, а також основні нормативно-правові акти Союзу у сфері захисту прав споживачів, зокрема директиви щодо прав споживачів, недобросовісних комерційних практик, оманливої реклами, продажу товарів і представницьких дій для захисту колективних інтересів споживачів.

Досліджено стан відповідності чинного законодавства України європейським стандартам у сфері споживчого права. Встановлено, що Закон України «Про захист прав споживачів» 1991 року значною мірою не відповідає сучасним умовам цифрового ринку та не забезпечує належного рівня захисту прав споживачів у сфері електронної комерції. Окрему увагу приділено проблемам інституційного характеру, зокрема фрагментарності повноважень органів державного нагляду, недостатньому розвитку позасудових механізмів вирішення споживчих спорів, а також низькому рівню поінформованості споживачів щодо наявних способів захисту їхніх прав.

Проаналізовано позитивні приклади гармонізації національного законодавства з правом ЄС, зокрема прийняття Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції», який імплементує підходи Директиви 85/374/ЄС. Окремо розглянуто новий Закон України «Про захист прав споживачів» 2023 року як важливий крок до впровадження європейської моделі правового регулювання у сфері захисту прав споживачів. Водночас акцентовано увагу на проблемі відтермінування його набрання чинності у зв'язку з дією воєнного стану, що уповільнює практичну реалізацію нових правових механізмів.

Зроблено висновок, що подальша гармонізація українського законодавства з правом Європейського Союзу потребує системного оновлення нормативної бази, посилення інституційної спроможності органів державного контролю, розвитку альтернативних способів вирішення споживчих спорів та формування ефективної споживчої політики, орієнтованої на європейські стандарти захисту прав споживачів.

Ключові слова: гармонізація законодавства; захист прав споживачів; споживча політика; електронна комерція; колективний захист інтересів споживачів; відповідальність за дефектну продукцію.

Kochyna O.S., Tymchenko Z.M. Problems of harmonization of Ukrainian legislation in the field of consumer protection with EU legislation.

The article provides a comprehensive analysis of the challenges related to harmonizing Ukrainian consumer protection legislation with the legal framework of the European Union in the context of Ukraine's European integration course. It is substantiated that consumer protection in EU law constitutes one of the key socio-economic values, closely linked to the functioning of the internal market, the promotion of fair competition, and the maintenance of a high level of safety for goods and services. The study examines doctrinal approaches to the concept of legislative harmonization in EU law, as well as the main EU legal acts in the field of consumer protection, including directives on consumer rights, unfair commercial practices, misleading advertising, the sale of goods, and representative actions for the protection of collective consumer interests.

The degree of compliance of current Ukrainian legislation with European standards in the field of consumer law is analyzed. It is established that the Law of Ukraine "On Consumer Protection" of 1991 largely fails to meet the requirements of the modern digital market and does not ensure an adequate level of consumer protection in the field of electronic commerce. Particular attention is paid to institutional challenges, including the fragmentation of powers of state supervisory authorities, the insufficient development of alternative dispute resolution mechanisms for consumer disputes, and the low level of consumer awareness regarding available means of protecting their rights.

Positive examples of harmonization of national legislation with EU law are analyzed, in particular the adoption of the Law of Ukraine "On Liability for Damage Caused by Defective Products," which implements the approaches of Directive 85/374/EEC. The new Law of Ukraine "On Consumer Protection" of 2023 is considered as an important step toward the introduction of a European model of legal regulation in the field of consumer protection. At the same time, emphasis is placed on the postponement of its entry into force due to the imposition of martial law, which slows down the practical implementation of new legal mechanisms.

It is concluded that further harmonization of Ukrainian legislation with the law of the European Union requires a systematic renewal of the regulatory framework, strengthening the institutional capacity of state supervisory bodies, the development of alternative consumer dispute resolution mechanisms, and the formation of an effective consumer policy oriented toward European standards of consumer protection.

Key words: harmonization of legislation; consumer protection; consumer policy; electronic commerce; collective protection of consumer interests; liability for defective products.

Постановка проблеми. Україна, декларуючи стратегічний курс на європейську інтеграцію, зобов'язалася гармонізувати національне законодавство у сфері захисту прав споживачів із нормами Європейського Союзу. Однак цей процес виявився складним та багатограним, оскільки українська нормативно-правова база формувалася в умовах тривалих соціально-економічних трансформацій і містить значну кількість застарілих положень. Це створює розрив між сучасними європейськими стандартами та реальними інструментами захисту споживача в Україні.

Водночас правозастосовна практика демонструє, що навіть у разі формального наближення законодавства до європейських директив та регламентів, існує нестача ефективних механізмів контролю, належного врядування та інституційної спроможності. Недостатня координація між органами державної влади, обмежені ресурси уповноважених установ і низький рівень обізнаності споживачів створюють додаткові бар'єри для реалізації їхніх прав.

Крім того, бізнес-середовище не завжди готове до впровадження високих стандартів споживчої безпеки та прозорості, яких вимагає європейська модель. Це спричиняє конфлікти інтересів, затримує імплементацію нових норм і знижує загальний рівень довіри до ринку. Отже, проблема гармонізації законодавства України із законодавством ЄС у сфері захисту прав споживачів полягає не лише в адаптації нормативних актів, а й у необхідності комплексного реформування інституційних, управлінських та освітніх підходів.

Метою дослідження є виявлення недоліків українського законодавства у сфері захисту прав споживачів порівняно з правом ЄС, визначення напрямів гармонізації національних норм із європейськими стандартами.

Стан опрацювання. Низка вчених України вивчали питання проблеми гармонізації українського законодавства у сфері захисту прав споживачів із законодавством ЄС, зокрема: Алексеев І.Г., Валько Л.А., Парасюк М.В., Пікуля Т.О., Ромовська З.В., Святоцький О.Д., Сокур Т.А., Тимченко Л.Д. тощо.

Виклад основного матеріалу. Теоретичне обґрунтування процесу гармонізації законодавства вимагає звернення до доктринальних підходів, сформованих у праві Європейського Союзу, де гармонізація розглядається як один із ключових інструментів правової інтеграції. З точки зору права ЄС, гармонізація законодавства у широкому розумінні визначається як заміна національної політики країн єдиною спільною політикою Союзу у відповідній сфері. У вузькому розумінні гармонізація у праві ЄС – це предметне наближення національних правових приписів до встановлених Союзом стандартів шляхом скасування відмінностей у національному законодавстві [1, с. 475]. На думку Т.А. Сокур, поняття «гармонізація» означає процес приведення законодавства у відповідність до норм права ЄС, що відбуваються в межах ЄС та є статутним обов'язком виключно держав-членів [2, с. 94].

Підвищення добробуту споживачів і забезпечення їхнього захисту є ключовими цінностями ЄС. До нормативної бази ЄС у сфері захисту прав споживачів відносяться установчі договори ЄС, Хартія основних прав Європейського Союзу (2000 р.), а також численні директиви та регламенти. Основними є наступні директиви: Директива 2011/83/ЄС про права споживачів, Директива 2005/29/ЄС стосовно недобросовісних комерційних практик бізнесу щодо споживачів на внутрішньому ринку, Директива 2006/114/ЄС про оманливу та порівняльну рекламу, Директива (ЄС) 2019/771 про деякі аспекти, що стосуються договорів про продаж товарів, Директива (ЄС) 2020/1828 про представницькі дії для захисту колективних інтересів споживачів.

Сукупність цих актів утворює комплексну систему, метою якої є не лише забезпечення належного рівня безпеки продукції, а й створення єдиного ринку з рівними умовами для споживачів у всіх державах-членах. У праві ЄС ключовим є принцип високого рівня захисту споживача як «слабшої сторони» договірних відносин, а також забезпечення рівних умов конкуренції на внутрішньому ринку. Саме тому значна частина директив передбачає детальні обов'язки щодо переддоговірного інформування, заборону недобросовісних практик та реальні засоби правового захисту, зокрема механізми колективного реагування.

Згідно ст. 415 Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, «сторони співробітничать з метою забезпечення високого рівня захисту прав споживачів та досягнення сумісності між їхніми системами захисту прав споживачів» [3]. Зазначене положення має практичне значення, оскільки окреслює напрям державної політики України у сфері споживчого права як такої, що повинна бути сумісною з європейською моделлю не лише за змістом норм, а й за механізмами реалізації. Відповідно, гармонізація передбачає комплекс змін: законодавчих, інституційних та інформаційно-освітніх.

Наразі в Україні базовим актом у сфері захисту прав споживачів є Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року №1023-ХІІ, який неодноразово зазнавав змін і доповнень. Вчені вже тривалий час вказують на недоліки чинного Закону в контексті його невідповідності сучасним запитам суспільства та європейським стандартам. Так, Л.А. Валько відзначає, що законодавство України не враховує повною мірою специфіку цифрових товарів і послуг (постачання цифрового контенту, онлайн-сервіси), що є одним із ключових напрямів регулювання в ЄС. Це ускладнює імплементацію директив і регламентів ЄС у сфері цифрових послуг [4, с. 44-50]. Дійсно, проблема чинного регулювання полягає у його «аналоговій» логіці: багато норм були сформульовані з урахуванням класичної моделі офлайн-торгівлі та не охоплюють типові для цифрового ринку ситуації (маркетплейси, цифровий контент, автоматизовані сервіси, алгоритмічні рекомендації). Як наслідок, споживач фактично позбавляється частини гарантій, які у праві ЄС уже закріплені як стандарт, зокрема щодо прозорості інформації про продавця, умов повернення, гарантій, а також відповідальності платформ.

М.В. Парасюк звертає увагу на недостатній рівень захисту у питаннях інформації та прозорості для споживача в Україні (інформування про права, гарантії, умови договорів) порівняно зі стандартами ЄС [5, с. 101-104]. У країнах ЄС державна політика в цій сфері має освітній характер: створюються національні та європейські сайти, які розповсюджують інформацію про правові питання, а також проводяться рекламні кампанії. В Україні ж інформація для споживачів існує лише у вигляді консультацій, які проводить влада, а рівень довіри громадян до можливості захистити свої права залишається низьким.

Оскільки значна частина споживчих спорів є малозначними за ціною позову, але масовими за характером, ефективність системи захисту залежить від швидких та доступних процедур реагу-

вання. Європейська модель спрямована на те, щоб споживач міг відновити порушене право без надмірних витрат часу й коштів, що підсилює реальність гарантій, передбачених директивами. Натомість орієнтація виключно на адміністративні санкції не завжди забезпечує компенсацію шкоди споживачу та не створює достатньої превенції.

Інші вчені вбачають негативні моменти вітчизняного законодавства в обмеженні механізму колективного та позасудового захисту прав споживачів; фрагментарності повноважень між органами контролю й відсутність єдиного сучасного механізму ринкового нагляду у порівнянні з моделлю ЄС.

У Європейському Союзі працює ефективна система органів, які стежать за тим, щоб права споживачів дотримувалися. Особливо це відчувається через механізми вирішення спорів без суду (ADR) та онлайн-платформи для вирішення спорів (ODR). У Україні ж система контролю все ще переважно адміністративна, і зосереджена на покаранні порушників, а не на запобіганні порушенням та врегулюванні спорів без суду. Така система не забезпечує достатнього захисту прав споживачів та швидкого реагування на порушення.

Позитивним моментом, який свідчить про гармонізацію українського законодавства і права ЄС, є прийняття Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 року № 3390-VI. Вказаний Закон є майже повною імплементацією Директиви 85/374/ЄС «Про уніфікацію правових та адміністративних норм про відповідальність виробників за дефектну продукцію» від 25 липня 1985 року. Закон «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» діє одночасно з Законом «Про захист прав споживачів». Закон «Про захист прав споживачів» є загальним актом, а Закон «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» – спеціальним актом у визначеній сфері. Згідно з ч. 6 ст. 1 Закону «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» шкода – завдані внаслідок дефекту в продукції каліцтво, інше ушкодження здоров'я або смерть особи, пошкодження або знищення будь-якого об'єкта права власності, за винятком самої продукції, що має дефект [6]. Як бачимо, Закон «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» діє лише, якщо товар вибухнув, спричинив травму або смерть, завдав шкоди майну споживача.

Водночас вузька сфера застосування цього Закону демонструє потребу у комплекснішому підході до відповідальності суб'єктів ринку перед споживачем. У праві ЄС поряд із відповідальністю за дефектну продукцію розвивається також регулювання, спрямоване на забезпечення договірних прав споживача (належна якість, відповідність товару договору, ефективні способи захисту), що має бути відображено й у національному законодавстві через узгоджені механізми гарантій, ремонту, заміни або повернення товару.

З метою наближення українського законодавства до європейських стандартів, Верховною Радою України прийнято новий Закон України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року № 3153-IX. Новий Закон чітко встановлює нові правила для сфер електронної комерції: введення поняття електронної торговельної платформи (маркетплейсу), створення «єдиного державного веб-порталу для споживачів у сфері електронної комерції» (Портал е-покупця) з реєстром перевірених продавців. Законом розширено права споживача щодо гарантійних зобов'язань, повернення та обміну товару, усунення недоліків: серед іншого передбачено електронну форму гарантійних документів, більш чіткі права у випадку придбання товару з недоліком. Закон запроваджує новий режим контролю і нагляду за захистом прав споживачів: розширюються повноваження компетентного органу, підвищується роль громадських об'єднань споживачів, регулюється позасудове врегулювання споживчих спорів. Закон імплементує підходи ЄС-орієнтованого права: гармонізує принципи, напрями політики захисту споживачів, вводить більш прозору інформацію про продавця та товар, стимули для підвищення рівня захисту споживача.

Вказані новації свідчать про намагання законодавця наблизити українську модель до стандартів ЄС, де відповідальність за прозорість інформації та безпеку транзакцій покладається не лише на продавця, а й на посередника/платформу в межах її функцій. Також важливим є посилення ролі громадських об'єднань споживачів, що загалом відповідає європейській тенденції розвитку представницьких механізмів захисту колективних інтересів.

Однак, новий Закон України «Про захист прав споживачів» від 10 червня 2023 року набере чинності не раніше дня припинення чи скасування воєнного стану. З цього правила є наступне

виключення: положення про Портал е-покупець, які набувають чинності з дня введення в експлуатацію Порталу е-покупець відповідним рішенням центрального органу виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері цифрової економіки, але не пізніше ніж через три роки з дня набрання чинності цим Законом. Після введення в експлуатацію Порталу е-покупець суб'єкти електронної комерції, що реалізують товари, виконують роботи, надають послуги з використанням інформаційно-комунікаційних систем, зобов'язані зареєструватися на Порталі е-покупець протягом шести місяців з дня введення його в експлуатацію [7].

Отже, аналіз чинного нормативного поля дозволяє стверджувати, що гармонізація у сфері захисту прав споживачів в Україні перебуває на етапі переходу від фрагментарного регулювання до системної, ЄС-орієнтованої моделі. Водночас ефективність майбутніх змін залежатиме не лише від формального набрання чинності новим законом, а й від здатності держави забезпечити реальне функціонування механізмів контролю, доступних способів захисту прав споживачів і належного рівня інформування громадян.

Висновки. Проведений аналіз свідчить, що чинне українське законодавство у сфері захисту прав споживачів має значні прогалини та недоліки порівняно з європейськими стандартами. Закон України «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 року вже не відповідає сучасним реаліям, особливо у сфері цифрових товарів і послуг, що підтверджується позиціями вітчизняних науковців. Недостатня увага до питань інформування споживачів, фрагментарність системи контролю та слабкий розвиток позасудових способів вирішення спорів ускладнюють ефективний захист прав громадян. У той же час прийняття спеціального Закону України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19 травня 2011 року стало важливим кроком на шляху гармонізації із законодавством ЄС, оскільки він упроваджує європейський підхід до компенсації шкоди, завданої небезпечною продукцією.

Гармонізація українського законодавства вимагає визначення правового статусу споживача в цифровому середовищі, узгодження термінології із правом ЄС та розширення позасудових механізмів захисту прав споживача. Прийнятий у 2023 році новий Закон «Про захист прав споживачів» демонструє прагнення України імплементувати сучасні європейські стандарти, однак його фактичне набрання чинності залежить від припинення воєнного стану. Впровадження нової моделі правового регулювання стане важливим кроком до створення ефективної, прозорої та орієнтованої на споживача системи захисту, що відповідатиме європейським підходам та підвищить рівень довіри громадян до ринку товарів і послуг.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Пікуля Т.О. Гармонізація законодавства в процесі переговорів про вступ України до Європейського Союзу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. №8. С. 474–476. URL: http://www.lsej.org.ua/8_2024/114.pdf (дата звернення 09.12.2025).
2. Сокур Т.А. Гармонізація та адаптація як інструменти правової інтеграції при взаємодії правових систем держав-членів з правопорядком ЄС і правовими системами країн – кандидатів. *Всеукраїнська науково-практична конференція 18 травня 2023 року*. Запоріжжя. Класичний приватний університет. С. 93–96. URL: <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/download/220/5185/17905-1?inline=1> (дата звернення 09.12.2025).
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: міжнар. договір від 21 берез. 2014 р. № 984_011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011 (дата звернення 09.12.2025).
4. Валько Л.А. Гармонізація законодавства України та ЄС у сфері захисту прав споживачів цифрових послуг. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 86: частина 2. 2024. С. 44–50. URL: <http://visnyk-pravo.uzhnu.edu.ua/article/view/320203/310793> (дата звернення 09.12.2025).
5. Парасюк М.В. Проблемні аспекти захисту прав споживачів в Україні. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. Серія Право. Випуск 44. Том 1. 2017. С. 101–104. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/29f34e30-9075-4812-aeca-14a5922f7d01/content> (дата звернення 09.12.2025).

6. Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції: Закон України від 19 травня 2011 р. № 3390-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 36. Ст. 422. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3390-17> (дата звернення 09.12.2025).
7. Про захист прав споживачів: Закон України від 10 червня 2023 року № 3153-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 78. Ст. 276. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20> (дата звернення 09.12.2025).